

HIMNE PAULE PL. PRERADOVIĆ U OBZORJU SVETOG

Tomislav Zelić

Odjel za germanistiku
Sveučilište u Zadru
tzelic@unizd.hr

UDK 821.112.2(436).09Preradović, P.
<https://doi.org/10.34075/cs.58.4.6>
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 2/2023.

Sažetak

Pjesništvo Paule pl. Preradović bavi se uglavnom sjećanjima iz djetinjstva i mladosti u istarskim krajolicima na Jadranu. Osim izraza mladenačkog otpora prema modernom velegradu u duhu antimoderнизma tu su i vjerski hvalospjevi ili himne o domovini, ljubavi i braku, prijateljstvu i ljudskosti, životu i smrti. Himne Paule pl. Preradović stoga ispunjavaju vjersku svrhu, ako religiju u etimološkom smislu (religio) shvaćamo kao stvaranje odnosa između Boga, svijeta i čovjeka kroz pomno čitanje uvijek iznova. Uz pomoć suvremene fenomenologije religije ovaj rad postavlja glavnu hipotezu da himne Paule pl. Preradović stoje u obzorju svetog.

Ključne riječi: *Paula pl. Preradović, pjesništvo, himna, sveto, fenomenologija religije, kršćanstvo, književnost, moderna*

1. UVOD: VJERSKO PJSNIŠTVO U DOBA MODERNE

Paula pl. Preradović (1887. – 1951.), austrijska pjesnikinja hrvatskog porijekla, poznata je prije svega kao autorica austrijske himne (*Bundeshymne*) pod naslovom *Zemlja planina, zemlja na rijeci* (*Land der Berge, Land am Strome*) iz 1947. godine.¹ Objavila je ukupno četiri zbirke pjesama, *Južno ljeto* (*Südlicher Sommer*) 1929. godine, *Dalmatinski soneti* (*Dalmatinische Sonette*) 1933. godine, *Hvala Bogu u gorju* (*Lob Gottes im Gebirge*) 1936. godine, *Vitez, smrt i vrag* (*Ritter, Tod und Teufel*) 1946. godine, jedan roman, *Pave i Pero* (*Pave und Pero*), 1940. godine, tri novele, fragment pjesničke autobiografije, dnevnik i nekoliko novinskih tekstova. Uglavnom je njezino stvaralaštvo otišlo u zaborav, kako u Austriji, gdje ju se možda shvaća samo kao vjersku pjesnikinju, tako i u Hrvatskoj, gdje se mož-

¹ U zadnje je vrijeme austrijska himna pod pritiscima rodne ideologije bila pod svjetlom javnosti prilikom rasprave o zakonskoj izmjeni izvornog teksta u znaku ravnopravnosti spolova.

da smatra austrijskom pjesnikinjom jer piše na njemačkom jeziku. Odnedavno poduzimaju se pokušaji oživljavanja njezina lika i djela novim znanstvenim istraživanjima.²

U svojoj znanstvenoj raspravi o vjerskom pjesništvu poljski germanist Michael Sobczak postavlja pitanje može li vjersko pjesništvo uopće postojati u doba modernog društva i pripadajućih mu ideologija liberalizma, sekularizma i ateizma. Nadalje ističe da poradi modernog pluralizma većina književnih znanstvenika estetski istražuje umjetnički oblik vjerskog pjesništva, dok pritom zapostavljaju svjetonazorska stajališta autora.³ Neki od njih načelno osporavaju da se kršćansko pjesništvo može razlikovati od nekršćanskog pjesništva, dok drugi ustraju na tome da je kršćanskoj književnosti svojstvena teološka tematika grijeha, milosti i spasenja. Uz to treći dodaju da iz kršćanske vjere proizlazi posebna antropologija i etika, što se uz kršćansku teologiju isto tako odražava u kršćanskom pjesništvu.

Skrenemo li pažnju na duhovna i svjetonazorska stajališta austrijsko-hrvatske spisateljice Paule pl. Preradović, možemo je slobodno nazvati kršćanskom spisateljicom. Razdoblje od 1905. do 1925. godine, što životopisno obuhvaća kraj školovanja na katoličkom internatu u St. Pöltnu i početak suradnje s kardinalom The-

² Mirjana Stančić, *Verschüttete Literatur. Die deutschsprachige Dichtung auf dem Gebiet des ehemaligen Jugoslawien von 1800 bis 1945*. Böhlau, Beč, 2013. Michael Sobczak, *Das christliche Weltbild in der Prosa der österreichischen Dichterin Paula von Preradović*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2016. Michael Sobczak, Paula von Preradović' Prosa vor dem Hintergrund der Polemik um die ‚christliche Literatur‘, u: *Colloquia Germanica Stetinensia* 25 (2016.), 25–39. Johann Georg Lughofer, Habsburško nasljeđe u djelu Paule von Preradović, autorice austrijske himne, u: *Književna smotra, Časopis za svjetsku književnost* 50 (2018.) 188/2, 47–54. Johann Georg Lughofer, Slowenien als transkultureller Zwischenraum und antinationalistische Idee im Werk von Paula von Preradović, u: *Acta Neophilologica* 52 (2019.) 1–2, 167–182. Johann Georg Lughofer, Bilder und Funktionen des Mittelmeeres bei Paula von Preradović, u: *Germanistica Euromediterrae – međunarodni časopis za euromeditransku germanistiku* 1 (2019.) 1, 109–131.

³ Michael Sobczak, Paula von Preradović' Prosa vor dem Hintergrund der Polemik um die ‚christliche Literatur‘, u *Colloquia Germanica Stetinensia* 25 (2016.), 25–39. Usp. Jamie Callison, *Modernism and Religion between Mysticism and Orthodoxy*. Edinburgh University Press, Edinburgh, 2023. Nasuprot tomu, hrvatska znanost o književnosti u pravilu istražuju vjerske sadržaje u pjesništvu. Vidi primjerice Neven Jurica, *Bog u hrvatskoj poeziji XX. stoljeća*. Alfa, Zagreb, 1991.; Ivan Šestak (ur.), *Religijske teme u književnosti, Zbornik radova međunarodnog simpozija održanog u Zagrebu 9. prosinca 2000*. Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2001.; Drago Šimundža, *Bog u djelima hrvatskih pisaca, Vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća*. Matica hrvatska, Zagreb, 2004.; Cvjetko Milanja, *Hrvatsko pjesništvo 1900.-1950*. Jerkić, Zagreb, 2008.

odorom Innitzerom (1875. – 1955.) i osnivačem katoličkog pokreta *Neuland* Karlom Rudolfom (1886. – 1964.), zapravo je vrijeme „udaljenosti od crkve“ (*Kirchenferne*).⁴ Nesumnjivo je da Paula pl. Preradović tek od 1925. godine nadalje samu sebe shvaća kršćanskom spisateljicom i javno ispovijeda kršćansku vjeru i vjernost Crkvi. Za istraživanje njezinih himni valja se stoga ograničiti na djela iz razdoblja od 1905. do 1925. godine, točnije na ograničen broj odabranih, gdje se otvara obzorje svetog. Najranija pjesnička djela iz djetinjstva i mladosti – do sada se sastoje od predajom sačuvanih zapisa u spomenaru, dviju vjerskih pjesama, jedne tužaljke i jednog epitafa – ostaju po strani jer su neposredno povezana s ustanovama gdje nastaju, a to je, uz obitelj, i škola, odnosno internat. Odabrane himne našle su svoje mjesto u prvom zborniku pjesama *Južno ljeto* (*Südlicher Sommer*) iz 1929. godine. Posvećene su ocu, djedu i pradjedu.

Opće je poznato da je za modernu književnost, neovisno o tome radi li se o poeziji, prozi ili drami, karakterističan stilski pluralizam.⁵ No njemačka znanost o francuskoj književnosti tvrdi za modernu poeziju Charlesa Baudelairea (1821. – 1867.) i njegovih nasljednika, francuskih simbolista Stéphane Mallarméa (1842. – 1898.), Paula Verlainea (1844. – 1896.) i Arthura Rimbauda (1854. – 1891.) da joj je svojstvena hermetičnost i višeznačnost.⁶ Opus Paule pl. Preradović (1887. – 1951.) u okvirima povijesti njemačke, odnosno austrijske književnosti zasigurno ne pripada kanonu klasične moderne, premda njezino himničko pjesništvo, dozivajući sveto, odnosno numinozno, ispunjava dva spomenuta svojstva modernog pjesništva, hermetičnost i višeznačnost.

Glavna hipoteza je da prikazivanjem jadranskog krajolika, prirode i baštine u Istri i Dalmaciji himne Paule pl. Preradović, nastale u razdoblju od 1905. do 1925. godine, stoje u obzoru svetog. Pritom obzorje treba shvatiti drukčije od konteksta i okvira jer nije tekst ili slika, već nevidljiv duh u vidljivoj riječi. Za određivanje pojma svetoga koristi se Ottova fenomenološka teorija. Ovdje se ne radi o tome da treba istražiti kako vjerski sadržaji ulaze u pjesništvo, kako su prikazani ili obrađeni u pjesništvu, nego kako pjesništvo bilježi ono posebno tjelesno, duševno i duhovno raspoloženje u trenutku

⁴ Eigl u Preradović, *Gesammelte Werke*, 11, prijevod T.Z.

⁵ To je bilo poznato suvremenicima kako 1890. godine piše Hermann Bahr, *Zur Kritik der Moderne*, VDG, Weimar, drugo izdanje, 2013. Usp. Malcolm Bradbury/James McFarlane (ur.), *Modernism. A Guide to European Literature 1890–1930*. Penguin, London, 1979., drugo izdanje 1991., 23.

⁶ Hugo Friedrich, *Die Struktur der modernen Lyrik. Von Baudelaire bis zur Gegenwart*, Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1962., 55, 102, 131–132 i 151–152.

pred osvješćivanjem vjerskog obraćenja, odnosno ispovijesti vjere ili sudjelovanjem u vjerskim obredima. Pritom treba pažljivo i pomno istražiti kognitivne ambigvitete i afektivne ambivalencije u odabranim primjerima gdje je glavna hipoteza najuvjerljivije dokaziva.

2. HIMNE U OBZORJU SVETOG

Himne su, etimološki shvaćeno, religiozni hvalospjevi sveto-
mu, Bogu, odnosno ocima i praocima, i treba ih strogo razlikovati od političkih himni na čast i slavu modernih nacija. U starogrčkom jeziku riječ *hymnos*, svečana pjesma ili hvalospjev, znači hvaljenje božanstva ili junaštva pjesmom i plesom. Radi se dakle o uzvišenom pjesničkom izrazu zanosa, oduševljenja i poštovanja prema svetome, božanskome ili općenito divljenju vrijednim u čovjeku. U kršćansko doba od sv. Augustina nadalje pod himne spadaju crkvene liturgijske pjesme o trojednom Bogu. Pjesničke himne razlikuje se po tome što, bez obzira na to ispunjavaju li kriterije modernosti ili ih ne ispunjavaju, ne spadaju u liturgiju.

Austro-hrvatska filologinja Mirjana Stančić (rođ. 1953.) oči-
to polemizira protiv navodnog nacionalizma kad tvrdi da Pauline himne veličaju „hrvatsku naciju i povijest, stvaralaštvo hrvatskog čovjeka“.⁷ Kao dokaz navodi pjesmu *Istarski krajolik (Istrianische Landschaft)* iz 1911. godine, u cijelosti, bez daljnjih komentara, i unatoč činjenici da u toj pjesmi nema nijedne riječi o hrvatskoj naciji i hrvatskoj povijesti. Tomu naprotiv, ovdje treba istaknuti da se Pauline himne temelje na predodžbama kršćanske vjere o svetosti čovjeka, bića stvorena utjelovljenjem (*incarnatio*) od stvoritelja Boga na sliku Božju, bez obzira na porijeklo i pripadnost. U vjerskoj himni nema prostora za povijest i društvo, nekmoli politiku. Teološki gledano, povijest nacija podređena je obzorju svetog i božanskog, ako u religioznom pjesništvu ionako već nije sama po sebi isključena. Čak i ako se uzme u obzir činjenica da je pjesnikinja kasnije tematski proširila svoje himničko pjesništvo, kako primjećuje Stančić, u drugom zborniku pjesama, *Dalmatinski soneti (Dalmatinische Sonette)*, iz 1933. godine, obraćajući se hrvatskom kiparu Ivanu Meštroviću (1883. – 1962.), veličajući, kako Stančić točno tvrdi, „ljepotu dalmatinskih gradova Trogira i Dubrovnika te pojedine građevne spomenike“,⁸ ne slijedi namjeru političkog veličanja hrvatske povijesti i nacije. Stoga nije uvjerljiv zaključak da ima

⁷ Stančić, *Verschüttete Literatur*, 240, prijevod T. Z.

⁸ Isto.

„sklonosti idealiziranju svega što je hrvatsko i plakativnom patriotizmu, često na teret živosti“.⁹

Dok narodnjačka domovinska književnost (*völkische Heimatliteratur*) 19. i 20. stoljeća u pravilu veliča seoski način života, navodno blizak prirodi, u homogenoj zajednici, Paula pl. Preradović sklonija je patriotizmu u romantičarskom smislu domoljublja, pri čemu domovinu treba shvaćati u doslovnom smislu prije svega u okvirima obiteljske, a ne društvene i državne povijesti, lišenu primitivizma, narcizma, rasizma, šovinizma, nacionalizma i totalitarizma. Paula pl. Preradović jednostavno ne obraća pažnju na ono što bi joj se moglo činiti povijesno, društveno i kulturno gledano nepoznatim, stranim, tuđim i drukčijim.

Ako se nešto idealizira u himnama nastalim u razdoblju od 1905. do 1925. godine, onda je to nadmorsko, nadzemaljsko i nadnaravno. Pogledamo li te himne поближе, ispostavlja se nekoliko tematskih cjelina: neobukolika prema predaji iz starog doba, renesanse i baroka,¹⁰ jadransko domovinsko pjesništvo, antiurbanistički kult mladosti, kršćanske predodžbe o ljubavi i braku, prijateljstvu i ljudskosti, životu i smrti, te spomen na pokojnog oca i djeda.

3. RELIGIJSKA FENOMENOLOGIJA SVETOG PREMA RUDOLFU OTTU

Pojam 'obzorje svetog' treba razjasniti po uzoru i primjeru suvremene religijske fenomenologije, prije negoli se krene s raščlambom, tumačenjem i vrednovanjem odabranih djela. Sveto se ne može neposredno prikazati kao pjesnički predmet, već se u himnama Paule pl. Preradović pojavljuje, fenomenološki gledano, kao „obzor-

⁹ Isto.

¹⁰ Bukoličko pjesništvo pojavilo se prvi put u starom vijeku. Na temelju starogrčke usmene predaje pastirskog pjesništva sa Sicilije klasični helenizam stvara bukolicu kao književnu vrstu. U pravilu idealizira pastirski život. Bukoličko pjesništvo (poezija) spada i u epiku i u dramu, jer koristi epski heksameter i iz drame preuzima strukturu dijaloga između najmanje dva pastira. Karakteristično je odstupanje od heroičkog metra i prikazivanje svagdašnjeg života običnih pastira. Za najvažnijeg bukoličkog pjesnika slovi Teokrit iz Sirakuze. Ističe se njegov realizam u opisivanju pastirske svakodnevice. U starih Rimljana Vergilije nastavlja povijest vrste svojim eklogama. Mjesto radnje premješta u Arkadiju. Umjesto s teokritskim realizmom susrećemo se kod Vergilija mjestimice s pjesničkim idealizacijama pastirskog života sa stajalište gradskog stanovnika. U srednjem vijeku Dante i Petrarca preuzimaju predaju, a za vrijeme renesanse i baroka njemački pjesnici, između ostalih Paul Fleming, Martin Opitz i Philip pl. Zesen. Povijest vrste traje besprekidno do kraja 18. stoljeća. U 19. stoljeću prelazi u književnu vrstu idile. Ne vraća se kao samostalna vrsta u povijest moderne književnosti, izuzme li se upravo neobukolika Paule pl. Preradović, što je jedna od glavnih teza ovog rada.

je“ (*Horizont*),¹¹ dok sveto kao takvo treba shvaćati kao „kategoriju *apriori*“¹² religije i religioznosti općenito, a posebice pjesničke „religoidnosti“¹³ vjerskih himni. Suvremena fenomenologija religije postavlja pitanje o svetome, premda je ono tabuizirano pod utjecajem modernog sekularizma. Religijske epifanije, odnosno hijerofanije ili teofanije, povezane su s unutarnjim i osobnim iskustvima svetoga. Njemački teolog Rudolf Otto (1869. – 1937.) navodi svoj posjet sinagogi u Maroku, gdje 1911. godine svjedoči židovskom bogoslužju na Šabat, kao temeljni izvor nadahnuća za svoja sustavna religijsko-fenomenološka istraživanja svetoga. Ishode istraživanja potom objavljuje u svom glavnom djelu, pod naslovom *Sveto (Das Heilige)* iz 1917. godine. Otto preuzima metodu utemeljitelja fenomenologije Edmunda Husserla (1859. – 1938.). Fenomenologija religije oslanja se na filozofsku fenomenologiju i fenomenološku filozofiju njemačkog filozofa Edmunda Husserla

Husserl je težio k tome da filozofiji vrati ugled „prve znanosti“, odnosno *prima philosophia*. Po njemu samo fenomenološka filozofija može ispuniti kriterije istinito stroge znanosti (*strenge Wissenschaft*) jer eksperimentalne znanosti prirodoslovlja počivaju na predrasudama naturalizma i psihologizma umjesto da je im „stvar kao takva“ (*die Sache selbst*) orijentir istraživanja. Samo filozofska fenomenologija osigurava, kako Husserl smatra, da znanost počiva na evidentnosti, što potječe jedino iz neposrednog iskustva ljudske svijesti. U svom zapisu o filozofskoj fenomenologiji i fenomenološkoj filozofiji u *Encyclopædia Britannica* iz 1927. godine navodi tri glavne odrednice filozofske fenomenologije i fenomenološke filozofije, a to je deskripcija kao metoda, znanstveni aprioritet kao temeljni organon strogo znanstvene filozofije i fenomenološka filozofija kao temelj za sve druge znanosti.¹⁴

Fenomenologija je, dakle, metodologija s pomoću koje filozof sagledava bilo koju pojavu kao sadržaj ljudske svijesti sa staljalista nepristranog promatrača. U tom duhu fenomenologija religije namjerava donijeti zaključke o srži religije neovisno o njezinim povijesnim i kulturnim okolnostima. Za razliku od kulturološke znanost o religiji, fenomenologija religije izbjegava redukciju religije na povijesne i kulturne pojave i uzima u obzir mogućnost da se čovjek susretne s onim što se fenomenološki gledano naziva „sveto“. Za

¹¹ Edmund Husserl, *Kartezijanske meditacije I*. Zagreb, 1975, §19.

¹² Rudolf Otto, *Sveto, O iracionalnom u ideji božanskoga i njezinu odnosu spram racionalnoga*, Scarabeus, Zagreb, 2006., 152.

¹³ Usp. Georg Simmel, *Die Religion*. Frankfurt/M. 1906., prijevod T. Z.

¹⁴ Husserliana IX, 277.

razliku od svjetskih religija i konfesionalnih teologija, fenomenologija religije ne poistovjećuju transcendentni entitet svetog olako s Bogom. Metodologija fenomenologije može pomoći pri znanstvenim istraživanjima pjesništva utoliko što stavlja u središte pojavu pjesničkog raspoloženja pred vjersko obraćenje ili vjeroispovješćivanje. To vrijedi pogotovo u slučaju himni Paule pl. Preradović, kad su u pitanju fenomenološka istraživanja pjesničkih iskustva u obzoru svetog, a ne književnoznanstvena istraživanja prikazivanja očito vjerskih sadržajakroz pjesništvo.

Otto u prvom koraku poziva čitateljstvo da u sebi osvijesti sjećanja na vlastita iskustva svetog.¹⁵ Navodi, zatim, da svako osobno iskustvo svetog neizostavno u sebi sadrži nerazuman dio. Taj dio je nerazuman jer nijedan posve razuman pojam ne može obuhvatiti značenje svetog, a ipak se može prikazati, kako Otto smatra, osjetilno i duhovno u obliku „ideograma“ (*Ideogramme*) ili „čistom naznakom“¹⁶ (*reines Deute-Zeichen*).¹⁷ Otto povezuje iskustvo svetog s religijom, gdje se susreću ljudska i božanska bit. Božanska bit neshvatljiva je po mjerilima ljudskog razuma. To vrijedi i za teološko i filozofsko shvaćanje Boga jer je Bog posve drugačiji u odnosu na sve ljudske pojmove te na sva čudoredna i vjerska načela.

Otto smatra da iskustvo svetog sadrži u sebi dva jedno na drugo nesvodiva i suprotstavljena dijela: „mysterium tremendum“ i „mysterium fascinans“.¹⁸ S jedne strane starogrčko-latinska riječ *mysterium tremendum* označava tajnu uz osjećaj potresenosti, užasa i straha: sveto djeluje kao nadmoćna sila pred kojom se čovjek usteže jer nadmašuje ljudski razum. S druge strane, starogrčko-latinska riječ *mysterium fascinans* označava tajnu uz osjećaj začaranosti, privlačnosti i prisne povezanosti: sveto djeluje kao plemenita i uzvišena snaga, oduševivši čovjeka jer ga ispunjava u potpunosti i cijelosti. Sveto je dakle obilježeno afektivnom ambivalencijom i kognitivnim ambigvitetom, utoliko što ga čovjek istovremeno može iskusiti kao privlačno i opasno, poželjno i zastrašujuće, i tako dalje. Pored *mysterium tremendum et fascinans* Otto određuje da je „energicum“¹⁹ treći sastavni dio iskustva svetoga. Riječ je o tome da sveto izaziva osjećaj živosti, životne radosti i strastvenog djelovanja, što sve zajedno uz samoodricanje od tijela i svijeta

¹⁵ Otto, *Sveto*, 14.

¹⁶ Isto, 30.

¹⁷ Rudolf Otto, *Das Heilige, Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen* [1917]. C.H. Beck, München, 2014., 21.

¹⁸ Otto, *Sveto*, 21.

¹⁹ Otto, *Das Heilige*, 54.

potiče marljivost, revnost i budnost u čovjeku, dok prolazi iskustvo svetoga.

Osim toga Otto drži da su *mysterium tremendum et fascinans* dva suprotstavljena svojstva onoga što naziva „numinozno“.²⁰ Latinski izraz *numen* prevodi kao „nadnaravno biće bez točne predodžbe“ (*ein übernatürliches Wesen ohne genauere Vorstellung*).²¹ Numen je sastavni dio samosvijesti ljudskoga bića u prisutnosti svetoga, što kao tajna ili zagonetka budi proturječne osjećaje straha i poštovanja, takoreći strahopoštovanja u iskonskom smislu te riječi. Ljudsko strahopoštovanje prema svetosti Boga opisao je njemački teolog Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768. – 1834.) u svojoj nauci o vjeri iz 1820. / 1821. godine kao „osjećaj ovisnosti“²² ljudskog stvorenja o božanskom stvoritelju.²³ Otto koristi Schleiermacherov pojam „osjećaj stvorenja“²⁴ (*Kreatur-Gefühl*),²⁵ kako bi osjećaj svetoga u vjerniku razlikovao od drugih ljudskih osjećaja ovisnosti, primjerice o prirodi, zajednici, društvu i tako dalje. Osjećaj ovisnosti o stvoritelju iznad svih stvorenja smanjuje vrijednost ljudskog bića u usporedbi s božanskim bićem i stoga je ravan potapanju u ništavilu. Odnos nadmoćnog božanskog bića i nedostatnog ljudskog bića stvara *mysterium tremendum et fascinans*. Otto u iskustvu svetog pronalazi i osjećaj bezuvjetne ljubavi, beskrajne milosti i vječne dobrote Boga prema čovjeku.²⁶ Odnos Boga i čovjeka utječe na ljudsko razmišljanje, jezik i ponašanje, premda ljudski pojmovi ne pokrivaju numinozno. Njemački germanist Wolfgang Braungart (rođ. 1956.) je u tom smislu dokazao da dekonstruktivistička „deponencija modernog subjekta“²⁷ prekriva pjesnički entuzijazam, to jest božansko oduševljenje, ushit i polet pjesničkog nadahnuća (*inspiratio*) u doba klasične moderne. Na sličan način njemački sociolog Niklas Luhmann (1927. – 1998.) u vidu teologije Svetog Duha ukazuje na paradoks da Božje milosrđe spaja „nemoć Božjeg slugu“ s „proročkom ekstazom“,²⁸ bilo u vjeri, bilo u pjesništvu.

²⁰ Otto, *Sveto*, 13.

²¹ Otto, *Das Heilige*, 125, prijevod T.Z.

²² Otto, *Sveto*, 17.

²³ Friedrich Schleiermacher, *Der christliche Glaube 1820/1821*. Walter de Gruyter, Berlin/New York, 1984., 31.

²⁴ Otto, *Sveto*, 18.

²⁵ Otto, *Das Heilige*, 48.

²⁶ Otto, *Das Heilige*, 22.

²⁷ Wolfgang Braungart, *Ästhetischer Katholizismus*, Stefan Georges *Rituale der Literatur*. De Gruyter, Berlin, 1997., 37.

²⁸ Niklas Luhmann, *Die Religion der Gesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt/M., 1999., 333, s osvrtom na Michael Welker, *Gottes Geist, Theologie des Heiligen Geistes*.

4. KRŠĆANSKA NEOBUKOLIKA PAULE PL. PRERADOVIĆ

Na prvi pogled vidljivo je da Paula pl. Preradović stvara svoju kršćansku neobukoliku u duhu Teokrita iz Sirakuze, Dantea i Petrarke, primjerice u himnama *Istarski krajolik* (*Istrianische Landschaft*), odnosno *Punte Bianche*, obje iz 1911. godine. Uglavnom u njima slijedi naivni realizam, kako ga u pogledu na Homera određuju Friedrich Schiller (1759. – 1805.) u svojoj raspravi *O naivnom i sentimentalnom pjesništvu* (*Über naive und sentimentalische Dichtung*) iz 1795./1796. godine²⁹ ili Erich Auerbach (1892. – 1957.) u svom kapitalnom djelu *Mimesis* iz 1946. godine.³⁰

ISTRIANISCHE LANDSCHAFT

Der Hirte singt, die Wolke loht
Die Heide liegt im Abendrot.
Die Heide duftet weit und breit
Nach Thymian und Einsamkeit.
Es droht die Stadt von Ferne her,
Und an den Hügeln bleicht das Meer.³¹

ISTARSKI KRAJOLIK

Ledina navečer rujna.
Dah ledine svud se širi,

Neukirchener, Neukirchen/Vluy, 1992., 127-128.

²⁹ Friedrich Schiller, „O naivnom i sentimentalnom pjesništvu“, s njemačkog prevela Sanja Beuge, u: Forum : mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 40 (2001.), knj. 74[73!], 7/9; 925-993. Friedrich Schiller, *Über die Naive und sentimentalische Dichtung*, u: *Sämtliche Werke*. Hanser, München, 1962., sv. 5, 693–779, ovdje 769. Svoju teoriju pjesništva Schiller postavlja u sklopu filozofije povijest, razlikujući prirodu, kulturu i ideal. Kritički osuđuje suvremeni svijet, u stadiju kulture iznad puke prirode, kao zaostalim s uzvišenog stajališta ideala. Nadalje postavlja pitanje može li pjesništvo vratiti čovjeka iz neprirodnog stanja suvremenog svijeta podijeljenosti u idealno stanje prirodne cijelosti. Pjesnički ideal može se prikazivati u obliku „naivnog“ ili „sentimentalnog“. S jedne strane, suvremeno pjesništvo ne može jednostavno oponašati naivno kao što je već stvoreno primjerice Homerskim epovima u stihovima. Zapravo je naivno samo projekcija sentimentalne svijesti. S druge strane, sentimentalno pjesništvo ne uspijeva prikazati ideal u teškim okolnostima suvremenog svijeta, a to vrijedi za sve tri podvrste – satiru, elegiju i idilu. Čak i ako idila uspijeva ukazati na ideal, ona ne uspijeva prikazati ideal jer nadilazi stvarnosti i odaje patvorenost kulture. Stoga idila ne može ukinuti odstupanje ideala od stvarnosti, već ga dodatno umnovaža.

³⁰ Erich Auerbach, *Mimesis, Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur*. Narr Francke Attempto, Tübingen, 2015.

³¹ Paula von Preradović, *Gesammelte Werke*. Molden, Beč, 1967., 22.

Mir i miris timijana.
Izdaleka grad se grozi,
More sjaji do huma.³²

Na drugi pogled otvara se dodatno značenje u duhu Schillero-va sentimentalnog pjesništva, odnosno antimimetičke figure, kako je shvaća Auerbach.³³ Misliteljsko i pjesničko promatranje istarskih pustopoljina postavlja lirski subjekt iznad jadranskog scenarija, na nadmorsko i nadzemaljsko, dapače, nadnaravno stajalište, tako reći *sub specie aeternis*. Lirski subjekt nalazi se zapravo u stanju jedne vrste levitacije nad morem i zemljom, kakvu je Friedrich Nietzsche (1844. – 1900.) prikazao u svojim mislima u obliku pjesničkih slika o „idealnom Mediteranu“ po kojem lutaju „argonauti ideala“.³⁴ Na taj način istarski krajolik predstavlja i porijeklo i odredište. Duhovna se domovina nalazi na kraju zemlje (*finis terrae*), točnije na rubu Oceana umjesto na Sredozemlju kao središtu svijeta. Otvara se obzorje svetog u pograničnom prostoru i vremenu između ovostranog i onostranog svijeta. Nadmorska, nadzemaljska i nadnaravna transcendencija na paradoksalan način odražava morsku, zemaljsku i prirodnu imanentnost. Antiurbani kult mladosti u duhu anti-modernizma nagovješćuje se time što je moderni grad prikazan kao sotonsko leglo grijeha gdje je svetost, bilo Boga, bilo čovjeka i svijeta, obeščašćena.

Tu se već vidi da se duhovno izviđanje jadranske domovine ponajprije i ponajčešće odvija kao peripatetička meditacija, kao misliteljsko i pjesničko pješačenje po istarskoj pustopoljini u okolici Pule, novoosnovanoga ratnoga lučkoga grada u Austrijskoj Carevini. Epifanija je trenutak kad se prazan tijek vremene (*chronos*) zaustavlja, a vremenski stupnjevi prošlosti, sadašnjosti i budućnosti ukidaju, odnosno preklapaju se. Dok u samoći vladaju mir i tišina, u pjesničkom i vjerskom trenutku vječnosti, ispunjenog prostora i vremena (*kairos*), događa se epifanija, odnosno hijerofanija ili teofanija,

³² Paula pl. Preradović, Južno ljeto. Iz zbirke pjesma Izgubljeni zavičaj (Verlorene Heimat, Erster Teil, Südlicher Sommer), s njemačkog preveo Viktor Božac, u: *Nova Istra – časopis za književnost, kulturološke i društvene teme* 2 (1997.) 6/3, 103–122, ovdje 103.

³³ Usp. Friedrich Balke/Hanna Engelmeier (ur.), *Mimesis und Figura, Mit einer Neuauflage des »Figura« -Aufsatzes von Erich Auerbach*. Wilhem Fink, München, 2018., 121.

³⁴ Friedrich Nietzsche, Fröhliche Wissenschaft, u: *Kritische Studienausgabe (KSA)*. Walter de Gruyter, Berlin/New York, 1967., sv. 3, 635. Usp. Petar Šegedin, More u filozofiranju Friedricha Nietzschea. U: Petar Šegedin/Ozren Žunec (ur.): *S ove strane beskonačnosti: filozofiranje i more*. Demetra, Zagreb 2008, 211-240.

pa čak i teogonija. U obzorju svetog vječnost prodire u sadašnjost, *hic et nunc*, ili kako urednik sabranih djela Karl Eigl piše u svom pogovoru: „Krajolik je [...] nadmoćno božanstvo.“ (*Die Landschaft ist [...] eine überwältigende Gottheit.*)³⁵ Pritom treba posebno naglasiti afektivnu ambivalenciju i kognitivni ambigvitet istovremene uzvišenosti nad prirodom i poniznosti pred Bogom.

U idiličnoj himni *Hodanje po Valturskoj ledini*³⁶ (*Gang durch die Alturaheide*)³⁷ iz 1911. godine peripatetika u obzorju svetog postaje još jasnija, premda se danas tamo, nekoliko kilometra istočno od grada Pule, nalazi međunarodna zračna luka izgrađena 1967. godine, u godini, kad su objavljena sabrana djela Paule pl. Preradović.

Pozdrav nam otoka
Nijemo sa juga,
Gle i novog mora,
Leži nam pod nogoma.³⁸

Ferne Inseln grüßen
Stumm vom Süden her,
Und ein neues Meer
Liegt zu unseren Füßen.³⁹

Istočni izlaz iz valturske pustopoljine odjednom otvara pogled na dalmatinsko otočje na Jugu. Moderna estetika „naglosti“ (*Plötzlichkeit*),⁴⁰ dapače, lišena zloduhova i srodna vječnoj ljubavi, dobroti i milosti anđela i Boga, isto tako pjesnički stavlja u djelo „estetsku utopiju“, odnosno „utopiju estetskoga“⁴¹ kao „hipotetičku anticipaciju“⁴² ispunjenog vjerskog iščekivanja blaženstva, svetosti i spašenja. Izraz „novo more“ dvosmislen je utoliko što pjesnički prikaz Kvarnerskog zaljeva nije samo svjetovna pojava, nego istodobno djeluje kao vjersko obzorje svetog, odnosno „ideogram“ ili „naznaka“, kako to Otto naziva, što omogućuje istinito vjersku spoznaju putem istodobnog uzvišenja nad stvorenom prirodom (*natura naturata*) i poniznost pred Bogom kao stvoriteljem prirode (*natura naturans*).

³⁵ Karl Eigl u Preradović, *Gesammelte Werke*, 139, prijevod T. Z.

³⁶ Preradović, *Južno ljeto*, 107.

³⁷ Preradović, *Gesammelte Werke*, 28.

³⁸ Preradović, *Južno ljeto*, 107.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Karl Heinz Bohrer, *Utopie des Augenblicks und Fiktionalität*, u: *Plötzlichkeit*. Suhrkamp, Frankfurt/M., 1981, 180–218, ovdje 186, prijevod T.Z.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto, 218.

To „novo more“ nije od ovostranog svijeta, nego je prolazni prostor i međuvrijeme k onostranom svijetu. Prema kršćanskoj eshatologiji to nadmorsko, nadzemaljsko i nadnaravno „novo more“ ostaje čovjeku na ovostranom svijetu zauvijek nepoznato, što ponizuje čovjeka pred prirodom i Bogom, dok istodobno nagovještuje vremenski posljednje stvari na kraju ovostranog svijeta, prelazak u onostrani svijet putem smrti, ali i dolazak kraljevstva Božjeg. Čovjek je uzvišen nad prirodom na ovostranom svijetu, a sjedinjuje je s Bogom na onostranom svijetu. U skladu s time Paula pl. Preradović u svojim izjavama o odnosu pjesništva i vjere za vrijeme i kratko nakon Drugoga svjetskog rata tumači čin vjerovanja, *sacrificium intellectualis*, s pomoću prispodobe, odnosno šifre ili „apsolutne metafore“,⁴³ „kao junački skok na onostranu obalu“ (*heroische Sprung ans jenseitige Ufer*).⁴⁴

PUNTE BIANCHE

Bezbroj otoka nas doziva
Bijeleći se usred ljeta
Galebi lete, mi pijemo
Dalmatinsko vino crveno.

U slanim uvalama pasu
Homerova stada jagnjad.
Mirte na ledinama cvatu,
Svjetionik strši iz mora.⁴⁵

PUNTE BIANCHE

Viele tausend Inseln winken
Weiß im Julisonnenschein
Möwen fliegen, und wir trinken
Roten Dalmatinerwein.

In den salzigen Buchten weiden
Lämmerherden des Homer.
Myrthen blühen auf den Heiden,
Und der Leuchtturm ragt ins Meer.⁴⁶

⁴³ Hans Blumenberg, *Schiffbruch mit Zuschauer*. Suhrkamp, Frankfurt/M., 2008., 90.

⁴⁴ Preradović, *Gesammelte Werke*, 1075, prijevod T. Z.

⁴⁵ Preradović, *Južno ljeto*, 107, prijevod promijenjen T. Z.

⁴⁶ Isto, 29.

U pjesmi *Punte Bianche* iz 1911. godine svjetionik u obliku bijelog mosta predstavlja ne samo prolaz prema moru, bilo Jadranskom bilo Sredozemnom, već prema onom već spomenutom „novom moru“, odnosno oceanu, kao pjesničke šifre ili apsolutne metafore za put k onostranom svijetu. Metaforika svjetionika zasigurno tada već spada među klišeje kršćanske književnosti. Pjesnička usporedba Isusa Krista sa svjetionikom i putokazom osvrće se prije svega na Evanđelje po sv. Ivanu,⁴⁷ a slika Boga kao svjetlost poznata je i sveprisutna u Psalmima. Radosna vijest o uskrsnuću mrtvih, spasenju i otkupljenju svijeta od grijeha i život vječni u kraljevstvu Božjem na onostranom svijetu kosi se s ovostranim svijetom u obliku križa ili hijazma na isti način kao što se kosi vertikalna crta svjetionika s horizontalnom panoramom idiličnog krajolika na Jadranu. U toj pjesničkoj slici razotkrivaju se afektivna ambivalencija i kognitivni ambigvitet ljepote i ružnoće, uzvišenosti i poniženje čovjeka nad stvorenom prirodom i pod Bogom Stvoriteljem.

5. JADRANSKA DOMOVINA I ANTIURBANI KULT MLADOSTI

Jadranska domovina predstavlja za Paulu pl. Preradović, dok živi u Beču, na paradoksalan način istodobno i izgubljeni raj i obećanu zemlju prema vjerskim predodžbama židovstva i kršćanstva, kako se može vidjeti primjerice u pjesmi *Razgovor noću*⁴⁸ (*Gespräch bei Nacht*)⁴⁹ iz 1922. godine. U obzorju svetog jadranska domovina pojavljuje se napose u podnevno vrijeme, kad sunce stoji u zenitu, ali isto tako predvečer, kad sunce zalazi, na prijelomu dana i noći. Od prapovijesti čovječanstva zenit je vrijeme otkrivanja svetog i božanskog. U okvirima vjerskih predodžbi epifanija, odnosno hierofanija ili teofanija, povezana je s pojavom svjetla dana, točnije, s mitološkom predodžbom da bogovi šalju čovjeku svjetlo s Istoka. U staroj Grčkoj i u starom Rimu epifanija je bila otkrivanje bogova, odnosno posjet imperatora provinciji. To je bila spektakularna i teatralna inscenacija, pospješana svjetlosnim prilikama za vrijeme podneva na Sredozemlju. Za kršćanstvo epifanija, odnosno hijerofanija ili teofanija, je otkrivanje Isusa Krista kao Božjeg sina i Bogočovjeka, Spasitelja i Otkupitelja svijeta od iskonskoga grijeha.

U modernoj književnosti epifanije se pojavljuju kao posljedica osnažene mašte. Među prvima valja izdvojiti one iz pera Jamesa

⁴⁷ Iv 8, 12.

⁴⁸ Preradović, *Južno ljeto*, 103.

⁴⁹ Preradović, *Gesammelte Werke*, 21.

Joycea (1882. – 1941.), nastale od 1898. do 1904. godine, neposredno uoči boravka Joycea u Puli u jesen i zimu na prijelomu 1904. i 1905. godine. Općenito, književna epifanija označuje poseban trenutak kad književni lik stekne neko novo iskustvo ili neku novu spoznaju slijedom čega se temeljito promijeni njegovo razumijevanje samog sebe i svijeta. U užem smislu književna epifanija je sredstvo izražavanja modernističke fikcije. Irski književnik James Joyce je prvi put primijenio religijski termin „epifanija“ na svjetovnu stvarnost u književnosti u manuskriptu pod naslovom *Stephen Hero* (1904. – 1906.), ranij inačici romana prvijenca *A Portrait of the Artist as a Young Man* iz 1916. godine, gdje glavni lik opisuje epifaniju kao iznenadnu duhovnu pojavu, iskazanu prostim govorom ili u prostoju gesti, no u svakom slučaju kao znamenitoj promjeni duha. Njegove epifanije su pjesnički trenutci pojačane snage opažanja svjetovnih pojava u svagdašnjem životu u modernom velegradu Dublinu. Na temelju toga postavlja teoriju estetske percepcije i književnosti. James Joyce je pored drugih europskih modernista koristio književnu epifaniju u svim svojim romanima, naočigled bez mistike i bez religije. Za razliku od toga Paula pl. Preradović vraća književnu epifaniju iskonskom području vjere. Njezina jadranska domovina za nju je istodobno i zemlja iz snova i određite čežnje, što budi želju za povratkom, ali u tom trenutku umjesto ostvarenja tjelesnog povratka nastaju iz pjesničkog i vjerskog raspoloženja samo domoljubne i vjerske himne u obzorju svetog. Epifanija jadranske domovine obilježena je ne samo dvojako: uz žaljenje za gubitkom u sadašnjosti pojavljuju se istovremeno radosne uspomene na posjedovanje u prošlosti, kako tvrdi urednik sabranih djela Karl Eigl,⁵⁰ a povrhu toga i radosno iščekivanje spasenja u budućnosti, odnosno na kraju svijeta.

Tako pjesma nazvana *Prijateljima (Den Freunden)* iz 1916. godine veliča istarsku pustopoljinu uz prizore galebova, timijana, mirte i maka, sunca, mora i priobalnih brežuljaka u posebnoj sredozemnoj svjetlosti: „Večernji sjaju na crvenu nebu!“⁵¹ (*abendrotdurchglühete Himmelshelle*).⁵² Ova himna između ostalog sadrži i radosnu vijest da članovi prijateljskog kruga nose „skriveno krune“⁵³ (*geheime Kronen*)⁵⁴ na glavama. Himna o jadranskoj domovini otvara široko obzorje svetog utoliko što nevidljiva obilježja kraljevstva služe kao

⁵⁰ Usp. Eigl u Preradović, *Gesammelte Werke*, 8.

⁵¹ Preradović, *Južno ljeto*, 110.

⁵² Preradović, *Gesammelte Werke*, 34.

⁵³ Preradović, *Južno ljeto*, 110.

⁵⁴ Preradović, *Gesammelte Werke*, 34.

„ideogram“ ili „naznaka“, kako ga Otto shvaća, za Božji dar milosrđa vjernim kršćanima u zajedništvu slobodnih pojedinca.⁵⁵ To ne treba shvaćati kao obespravljanje nevjernika, već kao sveopću uključenost čovječanstva u radosnu vijest kršćanstva kao neobvezujuću ponudu vjere, umjesto nasilničkog preobraćenja. Osjećaj Božjeg dara milosrđa kod kršćana u vjeri nadahnjuje Paulu pl. Preradović da u himnama iskazuje i domoljublje i vjeru bez ikakvih političkih namjera.

U obzorju svetog jadranska domovina pojavljuje se primjerice u pjesmi Čežnja za domovinom (*Heimweh*) iz 1922. godine na vrhuncu posljednje strofe: „Srce glasno kucaše, | Crvenu zemlju moje usne ljubnuše.“⁵⁶ (*Schlug mein Herz so laut | Mußte jäh die rote Erde küssen.*)⁵⁷ Zemaljska povezanost s domovinom može se pripisati osobnom iskustvu svetog kao *mysterium fascinans*, kako ga Otto shvaća. Pritom treba naglasiti da su mogući subtekstovi narodnjačke ideologije krvi i tla (*völkische Blut-und-Boden-Ideologie*) sasvim odsutni jer se ovdje radi o noćnom snu u nutrini lirskog subjekta, izvan prostora i vremena, lišenom povijesti i društva, nekmoli politike. Ne radi se ovdje o političkoj, nego o vjerskoj himni utoliko što pjesma preispituje, to jest ponovo pomno čita (*religio*), svoj dječji i djetinjasti odnos s Bogom, svijetom i samom sobom.

U pjesmi *Sa slikama Istre i Dalmacije*⁵⁸ (*Mit Bildern von Istrien und Dalmatien*),⁵⁹ također iz 1922. godine, povjerljivoj pjesmi utjeh, izrijekom posvećenoj prijateljici iz mladosti, barunici Nemling, poslije supruzi pomorskog časnika,⁶⁰ Paula pl. Preradović u drugoj strofi od ukupno dvije, tumači vječni domovinski krajolik s crvenim sunčevim sjajem na brežuljcima u vjetru i na morskim valovima kao „velik znak lijepe radosti“⁶¹ (*der schönen Freude großes Zeichen*).⁶² Pjesnički izraz „velik znak lijepe radosti“ je dvosmislen jer svjetovnu pojavu zenita treba shvaćati i u duhovnom smislu kršćanske vjere.

⁵⁵ Usp. Pavao Pavličić, „Djetinjstvo u lirici,“ u: Boris Senker/Dubravko Jelčić/Milan Moguš (ur.), *Dani hvarškoga kazališta*. sv. 37. Pamćenje, sjećanje, zaborav u hrvatskoj književnosti i kazalištu. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Književni krug Split, Zagreb/Split: 2011., 7-36. Pavličić dokazuje da je djetinjstvo u pjesništvu prikazano istodobno u čast i na slavu zajedništva i slobode.

⁵⁶ Preradović, *Južno ljeto*, 106.

⁵⁷ Preradović, *Gesammelte Werke*, 27.

⁵⁸ Preradović, *Južno ljeto*, 106.

⁵⁹ Preradović, *Gesammelte Werke*, 26.

⁶⁰ Preradović, *Gesammelte Werke*, 1108, usp. Božac, u: Preradović, *Južno ljeto*, 121.

⁶¹ Preradović, *Južno ljeto*, 106.

⁶² Preradović, *Gesammelte Werke*, 26.

Zagonetnost svetog pritom je očuvana jer se radi o „ideogramu“ ili „naznaci“, kako to Otto shvaća, točnije, za radosnu kršćansku vijest o uskrsnuću mrtvih, oproštenju grijeha i životu vječnom u Božjem kraljevstvu. Ali „velik znak lijepe radosti“ pritom ostaje prožet afektivnom ambivalencijom i kognitivnim ambigvitetom utoliko što je kao pjesnički znak hermetičan, a razuman postaje kršćanskom vjerniku tek kroz obraćenje. Pjesnikinji i čitateljstvu obraćenje ili tek predstoji prije čitanja ove pjesme, pa postaje neizvjesno, ili je već prethodilo, pa se ne mora nužno odraziti u ovoj pjesmi.

Urbanizaciju svoje rodne Pule, novoosnovanoga ratnoga lučkoga grada Austrijske Carevine, Paula pl. Preradović doživljava ne samo kao razaranje njezine svjetovne domovine na Jadranu, nego i kao uništenje duhovnog obzorja svetog čija se postojanost usred toga narušava. Dok njemačka nacionalistička umjetnost (*völkische Kunst*) veliča seoski način življenja, navodno u neposrednom dodiru s prirodom, domovinski krajolik na Jadranu služi Pauli pl. Preradović kao pjesnički i vjerski kontrapunkt grešnom gradu, po uzoru na biblijske gradove Ninivu, Babilon, Sodomu i Gomoru itd. To je jasno izraženo u pjesmi *Na vidikovcu (Monte Paradiso) se zida*⁶³ (*Der Monte Paradiso wird verbaut*)⁶⁴ iz 1916. godine. Monte Paradiso, doslovno rajski brežuljak, prirodna je promatračnica na najvišem brežuljku na južnom predjelu grada Pule, neposredno kraj obiteljske kuće, gdje je pjesnikinja provela dio svog djetinjstva. U ono vrijeme služi promatračima zvijezda, sanjarima i pjesničkim dušama kao mjesto okupljanja. Paula pl. Preradović ondje u samoći pronalazi mir i tišinu, dok s pogledom u nebo nastupa trenutak vječnosti, *hic et nunc*, u obzorju svetog.

Paula pl. Preradović također odbija sve što je povezano s urbanizacijom modernoga gradom u nastajanju na prekretnici 19. i 20. stoljeća i u osvit Prvoga svjetskog rata. Mladenački otpor urbanizaciji i modernizaciji u duhu „antimodernizma“⁶⁵ nije politički motiviran, već slijedi predaju austrijskog Biedermeiera iz Hrvatske i pripadajuće predodžbe kršćanske vjere, kao što ih predstavlja primjerice skromno pjesništvo na njemačkom jeziku iz pera bana Josipa Jelačića Bužimskog (1801. – 1859.). Zajedničko je zauzimanje vjerskog stajalište prema suvremenom svijetu u pjesništvu, duhovno, takoreći pustinjačko, povlačenje iz vanjskog svijeta u unutarnji

⁶³ Preradović, *Južno ljeto*, 108.č8

⁶⁴ Preradović, *Gesammelte Werke*, 30.

⁶⁵ Vidi Zoran Kravar, *Antimodernizam*. AGM, Zagreb, 2004.

svijet i promatranje intimnih idila u privatnosti osamljene osobe.⁶⁶ Oboje spadaju u struju „duhovne restauracije“⁶⁷ kao kršćanske struje protiv tendencija materijalizma i ateizma, razlikujući se drastično od prosvjetiteljstva, romantike i klasike te moderne političke književnosti od sredine 19. stoljeća. Pjesma *Ledina smreka (Die Wacholderheide)*⁶⁸ iz 1927. godine poslije će izriječom zazivati mladenački otpor suvremenom svijetu,⁶⁹ što se podudara s onim što Otto naziva *energicum*, sastavnim dijelom iskustva svetog, to jest živahnosti, životne radosti i strasti, životnim nagonom i djelotvornošću, požrtvovnošću u nasljedovanju Isusa Krista kao Spasitelja i Otkupitelja svijeta od iskonskog grijeha, duhovnom suzdržljivošću spram tijela i svijeta putem posta, kajanja i pokore, u svrhu ojačanja revnosti i marljivosti u svagdašnjem životu.

6. PJESME O LJUBAVI I BRAKU TE PJESME U POVODU SMRTI OCA I DJEDA

U odjeljku pod naslovom *Onaj tko voli (Der Liebende)*, u izdanju sabranih djelu (*Gesammelte Werke*) iz 1967. godine, nalazi se sedam pjesama, nastale 1910. i 1911., i četiri pjesme iz 1915. godine. Iz životopisa treba istaknuti da je Paula pl. Preradović u tom razdoblju upoznala budućeg supruga Ernsta Moldena (1886. – 1953.), povjesničara, publicista i diplomata, inače poznatog kao urednika dnevnih novina *Neue Freie Presse* (1924. – 1938.) i *Presse* odnosno *Die Presse* (1946. – 1953.). Tada su se i zaručili i vjenčali, prije nego što će se nakratko zajedno preseliti u Kopenhagen radi poslovnih obveza supruga. Pjesme o onom koji voli ispovijedaju kršćansku vjeru u ljubav i brak, a prije svega iskazuju kršćansko uvjerenje da je ljudsko tijelo sjedište ljudske duše i Svetog Duha. Kako izriječom zapisuje *Mala pjesma (Kleines Lied)*⁷⁰ iz 1911. godine, zbog toga što je čovjek stvoren od Boga na sliku Božju, supružnici su pred Svetim Ocem Bogom, kao sveti sin Božji i sveta sestra Božja, uistinu

⁶⁶ Usp. Tomislav Zelić, Österreichisches Biedermeier aus Kroatien, Das literarische Werk des Josip Grafen Jelačić von Bužim, u: Wynfrid Kriegleder, Andrea Seidler, Jozef Tancer (ur.), *Deutsche Sprache und Kultur in Kroatien*. edition lumiére, Bremen, 2017, 209–221.

⁶⁷ Friedrich Sengle, *Biedermeierzeit, Band 1, Allgemeine Voraussetzungen, Richtungen, Darstellungsmittel*. J. B. Metzler, Stuttgart, 2016., 137–138.

⁶⁸ Preradović, *Južno ljeto*, 109.

⁶⁹ Usp. Preradović, *Gesammelte Werke*, 32.

⁷⁰ Preradović, *Gesammelte Werke*, 53, prijevod T. Z.

duhovno srodni brat i sestra (*Geschwister*).⁷¹ Zabrana rodoskrvnuća između brata i sestre iste krvi dokinuta je u kršćanskom braku između brata i sestre po Bogu. Premda supružnici prate jedno drugo na životnom putu, dok jedan drugog gledaju kao brata i sestru po Bogu, kao ograničena i nesavršena stvorenja nastavljaju postavljati pitanja čije odgovore zna samo Stvoritelj. U skladu s personalističkom teologijom tijela u duhu *renouveau catholique* Paula pl. Preradović shvaća euharistiju kao konzumaciju svjetovnog i duhovnog, ljudskog i božanskog tijela u otajstvu braka sa spolnim činom između žene i muškarca u središtu. U pjesmi pod naslovom *Staromodna pjesma (Altmodisches Lied)* iz 1910. godine lirski subjekt zamišlja bračno sebedarje između ostalog i kao euharistiju.⁷² Kako zapisuje *Ženska pjesma (Frauenlied)*⁷³ iz 1911. godine, po kršćanskoj vjeri Gospodin Bog drži svoje ruke zaštitnički nad svetim brakom između žene i muškarca. U *Pastirica (Die Hirtin)*⁷⁴ iz 1910. godine lirski subjekt isprva praznovjerno moli zvijezdu padalicu da joj podari sve što djetinjasta mašta zaželi u romantičkoj bajci: dvorac, sluge, odore, prijestolje, krunu. Nakon obraćenja pastirica je očito ipak pravovjerno spremna pristati na to da joj Bog umjesto svega toga podari „samo moga kralja“.⁷⁵ S obzirom da je i on ništa drugo doli pastir koji „svake večeri predvodi svoje stado“,⁷⁶ nameće se zaključak da je pjesnički izraz „samo moj kralj“ dvosmislen: ili je riječ o svjetovnom kralju ili duhovnom Kralju, ili budućem suprugu Ernstu Moldenu ili Isusu Kristu. Dapače, prema načelu Presvetog Trojstva, suprug i supruga sklapaju sveti bračni savez s Isusom Kristom kao Kraljem nad svemirom, a na taj način i supružnici postaju jedno drugome kralj i kraljica. Sklapanje kršćanskog braka je, dakle, jedinstven međusobni odabir troje saveznika, vrijedi vječno i kao sva druga otajstva sadrži u sebi svjetovno providenje duhovnog spasenja na onostranom svijetu, uskrsnuće mrtvih, oprostenje grijeha i život vječni u Božjem kraljevstvu.

Takvo što već nagovješćuje sam naslov pjesme iz 1911. godine *U grimizu kraljuješ Ti (In Pupur thronst Du)*⁷⁷ jer se oslovljavanjem druge osobe u jednini upućuje kako na Isusa Krista kao Sina Božjeg tako i na supruga kao svetog sina Božjeg, odnosno na supru-

⁷¹ Isto.

⁷² Preradović, *Gesammelte Werke*, 49.

⁷³ Isto, 50, prijevod T. Z.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Isto, 51.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Isto, 54.

gu kao svetu kćer Božju. Sveto Trojstvo supružnika i Isusa Krista u pjesmi *Mračna ura (Dunkle Stunde)* iz 1911. godine predstavlja prijelazni prostor i međuvrijeme, „gdje život počinje iznova!“. ⁷⁸ Taj pjesnički usklik treba shvaćati ne samo svjetovno u smislu svagdašnjeg održavanja i obnavljanja života, nego i duhovno, u vidu spase-nja i otkupljenja svijeta. U dobi od dvadeset i četiri godina Paula pl. Preradović je tada svježe zaljubljena, zaruke i vjenčanje predstoje uskoro, a u pogledu pjesništva i vjere, ljubavi i braka, života i smrti teži najvišem, kako izrijeком ispovijeda *Nova ljubav (Neue Liebe)* iz 1915. godine uoči vjenčanja 1916. godine. To najviše je za kršćani-na u vjeri ujedno i sveto i božansko.

Und meine Seele, du, ich weiß,
Sie fliegt so hoch, wie keine flog.⁷⁹

I moja duša, čuj, ja znam,
Visoko leti k'o nijedna.⁸⁰

Na licu supruga vidljivo je da je stvoren od Boga na sliku Božju ili, kako je zapisano u pjesmi *Posvećenje (Weihe)*, također iz 1915. godine: „svo tvoje biće nek' ti sja sveto“ (*all dein Wesen soll dir heilig scheinen*).⁸¹ Ta himna otvara obzorje svetog u ovom svijetu i omo-gučuje ljudsku samospoznaju da je čovjek utjelovljenjem (*incarnatio*) stvoren od Boga na sliku Božju kao sveto dijete Božje, odnosno da su žena i muškarac u braku jedno drugome brat i sestra po Bogu. Pritom međusobno obožavanje supružnika ne smije značiti i da se međusobno pretvaraju u Boga.

Za kraj čitanja himni Paule pl. Preradović preostaje nam još kratak pogled na odavanje počasti u spomen na pokojnike u dvje-ma pjesmama, tužaljka (*Totenlied*) u himničkom tonu. Prili-kom toga spisateljica dapače spaja pjesništvo s vjerom. Tako je u pjesmi *Petru Preradoviću, pjesniku*⁸² (*An Petar von Preradović, den Dichter*), iz 1913. godine, posvećenoj djedu Petru pl. Preradoviću (1818. – 1872.), molitva upućena i njemu samom i Bogu, kao zagovor blagoslova i nadahnuća u vjeri i u pjesništvu. Pjesničko zazivanje pokojnika u mašti stvara slike o pješačenju unuke i djeda po ledi-nama istarske domovine, pri čemu se ne može jednoznačno odrediti odvija li se peripatetička scena na ovostranom ili onostranom svi-

⁷⁸ Isto, 55.

⁷⁹ Isto 56.

⁸⁰ Prijevod T. Z.

⁸¹ Preradović, *Gesammelte Werke*, 57, prijevod T. Z.

⁸² Isto, 37.

jetu. Na paradoksalan način vječni život nakon uskrsnuća mrtvih i dolaska Božjeg kraljevstva istodobno i jest i nije na ovostranom i onostranom svijetu. *Hic et nunc* ostvarena je „estetska utopija“ ili „utopija estetskoga“⁸³ kao „hipotetička anticipacija“⁸⁴ ispunjenja vjerskog iščekivanja spasenja. U *Jedan grob*⁸⁵ (*Ein Grab*)⁸⁶ iz 1922. godine u spomen na pokojnog oca Dušana pl. Preradovića (1854. – 1920.), njegovu kršćansku pobožnost i časničku savjesnost, kći izražava svoje duboko kajanje što se udaljila od Boga po kršćanskoj vjeri. Razvidno je da je zahvalna za ustrajno djelovanje Božjeg milosrđa za vrijeme patnje bez kršćanske vjere udaljeno od Boga, pa se uistinu radi o molitvi i obraćenju, odnosno religiji ili religioznosti u etimološkom smislu (*religio*) kao obnavljanju osobnog odnosa s Bogom, svijetom i samim sobom.

7. PJESNIČKE HIMNE I KRŠĆANSKA VJERA

Zaključno valja razmisliti o pitanju religije i politike u odnosu na umjetnost. Toga je Paula pl. Preradović bila posve svjesna. O tome je, naime, govorila i poetološki i samokritički. Tako je u objavljenim odlomcima svojih javnih govora za vrijeme i kratko nakon Drugoga svjetskog rata, dijelom objavljenih kao feljton u austrijskim dnevnim novinama *Neue Freie Presse*,⁸⁷ razmatrala dileme vjerskog pjesništva. Razglaba s jedne strane o vjerskoj zlouporabi pjesništva i sekularističkoj „osudi“ (*Verfemung*)⁸⁸ vjerskog pjesništva, s druge strane o umjetničkoj zlouporabi vjerskih sadržaja, odnosno o mogućoj opasnost fundamentalističke ispovijesti vjere kroz pjesništvo. U oba slučaja strada sloboda, u prvom sloboda umjetnosti, u drugom sloboda vjere. Paula pl. Preradović stoga upozorava i na zlouporabu vjere u pjesništvu i na zlouporabu pjesničkog jezika u vjeri. Da bi istinito vjersko pjesništvo opstalo, potrebno je, kako pjesnikinja tvrdi, uspostavljati ravnotežu između vjere i pjesništva, svetog i jedinstva oblika i značenja pjesničkog jezika.⁸⁹ Kao što smo mogli vidjeti, sveto izmiče kao neposredni predmet himna i stoga može djelovati samo kao obzorje vjerskog pjesništva. Prema tome, Paula

⁸³ Bohrer, *Plötzlichkeit*, 186.

⁸⁴ Isto, 218.

⁸⁵ Preradović, *Južno ljeto*, 41.

⁸⁶ Preradović, *Gesammelte Werke*, 114.

⁸⁷ Usp. Eigl u Preradović, *Gesammelte Werke*, 1073.

⁸⁸ Preradović, *Gesammelte Werke*, 1079, prijevod T. Z.

⁸⁹ Isto, 1077.

pl. Preradović ne uzmiče od uvjerenja da se vjersko pjesništvo temelji na osobnim iskustvima svetog i obraćenju kao daru Božjeg milosrđa. Ispovijed nijemog vjerovanja iz nutrine prema vanjštini prima jezični oblik himničkog pjesništva. U tim okvirima pjesnikinja upozorava na „presjecište u dubini“ (*Schnittpunkt in der Tiefe*)⁹⁰ kao zajednički izvor vjere i pjesništva. Nadalje tvrdi da samo odatle može izniknuti „istinski vjerska pjesma“ (*das wahre religiöse Gedicht*).⁹¹

U pogledu umjetničke vrijednosti vjerskog pjesništva, nameće se zaključak da su himne Paule pl. Preradović u obzoru svetog, pjesnički gledano, istovjetne pjesništvu klasične moderne zbog toga što su, kako smo vidjeli, i hermetične i višeznačne. Hermetične su jer između ostalog upućuju i na vjerske istine kršćanstva. Višeznačne su jer imaju i doslovno i preneseno značenje, odnosno svjetovni i duhovni značaj, a preneseno značenje pritom ne slijedi konvencionalnom simbolizmu, nego izmišlja nove složene alegorije. Pitanje je li pjesnikinja zaista uspjela stvoriti istinski vjersku pjesmu dugog trajanja, ostaje zauvijek otvoreno. Glede domoljublja u vjerskom pjesništvu pak nema govora o tome da se radi o političkom eskapizmu, nekmoli rasizmu, nacionalizmu i totalitarizmu. Vjersko pjesništvo je po definiciji lišeno svih prostornih i vremenskih ograničenja, dapače, lišeno je povijesti i društva, nekmoli politike. Naposljetku treba istaknuti da apologeti moderne i modernizma smatraju vjersko pjesništvo neprimjerenim vremenu, bilo pjesnika bilo čitateljstva, bilo u ono doba, bilo nakon toga. Međutim, himničko pjesništvo Paule pl. Preradović dokazuje da se religiozno iskustvo u obzoru svetog odvija u vremenu, odnosno na vremenskom stupnju sadašnjosti, dok na paradoksalan način čovjeka istodobno stavlja trenutačno u dodir s vječnošću, u stanje izvan ili iznad vremena, odnosno nadasve bez vremena.

⁹⁰ Isto, 1074.

⁹¹ Isto, 1073, prijevod T. Z.

HYMNS OF PAULA VON PRERADOVIĆ IN THE HORIZON
OF THE HOLY

Summary

The poetry of Paula von Preradović primarily deals with memories from her childhood and youth spent in Istria on the Adriatic Sea. Besides the youthful resistance to the modern metropolis in the spirit of anti-modernism, there are also religious canticles or hymns about Christian faith, love and matrimony, friendship and humaneness, life and death. The hymns of Paula von Preradović thus fulfill a religious purpose, if religion in the etymological sense (*religio*) means entering into a relationship with God, the world, and man through a close reading over and over again. Based on the contemporary phenomenology of religion this article hypothesizes that the hymns of Paula von Preradović stand in the horizon of the holy.

Keywords: Paula von Preradović, poetry, hymn, the holy, phenomenology of religion, Christianity, literature, modernity/modernism